

УДК 347.965

М. Ю. Єфіменко

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Сформульовано визначення «правові засади діяльності адвокатури в Україні». Зроблено висновок про те, що всю сукупність нормативно-правових актів, які регулюють порядок організації і здійснення адвокатської діяльності, умовно можна поділити на три групи: закони України, підзаконні нормативно-правові акти, корпоративні (локальні) нормативно-правові акти.

Одним із основних завдань сучасної української адвокатури є захист прав і свобод громадян, сприяння здійсненню правосуддя і забезпеченню належного ефективного функціонування всієї правової системи нашої держави.

© Єфіменко М. Ю., 2012

Допомагаючи різними правовими засобами вирішувати складні життєві ситуації, що виникають у населення України, роз'яснюючи йому норми законодавства нашої держави, надаючи консультації із приводу питань його застосування, представляючи інтереси фізичних і юридичних осіб у судах та інших державних органах, адвокати повинні беззаперечно діяти у межах чинної системи законодавства нашої держави, на підставі її нормативно-правових приписів.

Проблеми правових засад організації і функціонування адвокатури в Україні певним чином досліджували у своїх наукових працях такі вчені-юристи, як В. Гайворонська, І. Гловацький, І. Гончар, Я. Зейкан, В. Кульчицький, В. Купрішин, Д. Кухнюк, А. Святоцький, Ю. Стецовський, Д. Сусло, Д. Фіолевський. Проте слід відзначити, що вказані вчені досліджували не безпосередньо правові засади діяльності адвокатури в Україні, а лише деякі аспекти організації і функціонування адвокатури в нашій державі.

У зв'язку з цим у даній статті автор поставив за мету встановити та дослідити правові засади діяльності адвокатури в Україні.

У науковій юридичній літературі існує точка зору, згідно з якою під правовими засадами необхідно розуміти сукупність правових норм, котрі закріплюють юридичну необхідність і створюють умови для досягнення тих чи інших завдань різних видів державної діяльності, безпосередньо визначають правові, організаційні і тактичні положення організації і здійснення такого роду діяльності [1, с. 35–36].

Спираючись на зазначене, вважаємо за доцільне *правові засади адвокатської діяльності* визначити як сукупність нормативно-правових актів (правових норм), які регулюють порядок організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні. У цьому аспекті одразу зауважимо, що правові засади адвокатської діяльності в адміністративному процесі являють собою цілу множину доволі неоднорідних за своєю юридичною силою та спрямованістю правового регулювання нормативно-правових актів (правових норм) [2, с. 17].

Даний «стан речей», на нашу думку, пояснюється, перш за все, неоднорідністю юридичної сили нормативно-правових актів, які становлять систему законодавства нашої держави. Так, у загально-теоретичній науковій та навчальній юридичній літературі, традиційно, за юридичною силою всю сукупність правових актів поділяють на закони і підзаконні нормативно-правові акти [3, с. 176–184; 4, с. 315–345]. При цьому закони та підзаконні нормативно-правові акти, у свою чергу, також поділяються на свої підвиди. Основними видами законів є *конституційні, конституційні закони, звичайні закони, забезпечувальні (оперативні) закони* [4, с. 321]. Натомість серед *підзаконних нормативно-правових актів* слід розрізняти постанови Верховної Ради України, акти Президента України (укази, розпорядження), акти органів виконавчої влади (акти Уряду України, акти центральних органів виконавчої влади, акти місцевих органів виконавчої влади), акти контрольно-наглядових органів та акти органів місцевого самоврядування [3, с. 183].

Конституція України є основним найвищим джерелом права у нашій державі. Норми Конституції України є нормами прямої дії і мають абстрактний узагальнюючий характер.

Стаття 29 Конституції України закріплює одне з основних особистих прав людини – право на особисту недоторканність. При цьому дане право на нормативному рівні гарантується положеннями ст. 59 Основного Закону України.

Отож ч. 2 ст. 59 Конституції України проголошує: «для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [5].

Аналізуючи нормативні приписи цієї статті, маємо підстави відмітити, що саме даною нормою права закладаються загальні засади діяльності адвокатури в Україні, визначається її призначення та основна функція.

Проте зазначена стаття є не єдиним конституційним нормативно-правовим приписом, який закладає фундамент для розвитку правозахисного інституту в Україні. Положення ст. 29 Конституції України закріплюють за заарештованим чи затриманим із часу його затримання право на можливість захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника (натомість ст. 63 Конституції України гарантує підозрюваному та підсудному право на захист).

У зв'язку з тим, що конституційні норми є вихідними загальнообов'язковими формально визначеними правилами поведінки, цілком логічно зазначити, що вищевикладені конституційні положення деталізуються та конкретизуються низкою нормативно-правових приписів нормативно-правових актів.

Однією із груп нормативно-правових актів, що регулюють та регламентують порядок організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, є *закони України*. До числа законів України, які, на наше переконання, слід визнати правовими засадами даного виду юридичної діяльності, відносяться: Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», Закон України «Про доступ до публічної інформації», процесуальні кодекси України, які певною мірою визначають порядок участі адвокатів у різних видах юридичного процесу (кримінальному процесі, цивільному процесі, адміністративному процесі, господарчому процесі тощо), оскільки права та обов'язки адвоката як учасника того чи іншого провадження залежать від виконуваних ним у юридичному процесі функцій та завдань, а також інші законодавчі акти України.

У даному контексті слід окремо звернути увагу на *Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»*, який було ухвалено Верховною Радою України 5 липня 2012 року. Цей законодавчий нормативно-правовий акт безпосередньо визначає правові засади

організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні [6], розкриває зміст таких основних термінів, як «адвокат», «адвокатура України», «адвокатська діяльність», «адвокатське самоврядування», «захист», «клієнт», «представництво» тощо.

Крім цього, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріпив основні пріоритетні принципи діяльності адвокатської діяльності, до яких законодавець відносить принципи: верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Даним законодавчим нормативно-правовим актом також визначено організаційні форми діяльності адвокатури. Так, відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання [6]. Усі адвокатські об'єднання чи спілки повинні діяти на підставі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та відповідно до своїх статутів, мають бути зареєстровані у Єдиному реєстрі адвокатів України.

Окремо звернімо увагу на те, що у цьому законодавчому акті конкретно визначені правові засади адвокатської діяльності. Згідно з положеннями ст. 3 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» правовими засадами діяльності адвокатури є Конституція України, цей закон, інші законодавчі акти України [7]. Дана редакція змісту ст. 3 чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дублює положення ст. 3 Закону України «Про адвокатуру», який у цілому врегулював адвокатську діяльність до 5 липня 2012 року.

Отже положення ст. 3 Закону України «Про адвокатуру» свідчать про те, що правове регулювання діяльності адвокатури до прийняття нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» здійснювалося за допомогою Конституції України, Закону України «Про адвокатуру», законодавчих актів України і статутів адвокатських об'єднань [7].

Іншими словами, правове регулювання діяльності адвокатури, окрім законодавчих актів, ніякими іншими нормативно-правовими актами не здійснювалося. Звідси випливає, що ніяка нормотворча активність повноважних державних органів не могла вплинути на встановлені засади щодо адвокатської діяльності [8].

Аналізуючи цей умовивід, ми погоджуємось із думкою В. В. Нікітченко у тому, що дане положення Закону України «Про адвокатуру» не варто було розуміти і тлумачити буквально.

У зв'язку з тим, що Закон України «Про адвокатуру» набув чинності ще у 1992 році і зберігся фактично без суттєвих змін і доповнень протягом достатньо тривалого періоду, термін «законодавчі акти» (який використовує законодавець у ст. 3 даного Закону) дещо застарів і потребував модифікування, певних змін. Для сучасної правничої мови більш коректним є термін «акти законодавства». Зміст

поняття «акти законодавства» охоплює не лише закони як джерело права, а й включає в себе й інші види нормативно-правових актів, зокрема такі, як акти органів виконавчої влади, контрольно-наглядових органів та ін. [8].

Тобто на сьогодні правильне повне та коректне тлумачення положень ст. 3 Закону України «Про адвокатуру» потребує, по-перше, знання сучасної правничої термінології; по-друге, вміння роз'яснювати та розуміти зміст понять правничої мови певного історичного етапу її розвитку; по-третє, співставлення змісту понять цих термінів.

Що стосується положень ст. 3 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», то, на наш погляд, її зміст потребує певного доопрацювання, а саме зміни використаної застарілої термінології «законодавчі акти України» на такі юридичні категорії, що відповідають сьгоднішнім реаліям правничої мови.

Аналізуючи правові засади діяльності адвокатури в Україні, вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що у міжнародному праві існує низка *міжнародних нормативно-правових актів*, які деякою мірою також урегулюють діяльність українських адвокатів.

Даний факт пояснюється, у першу чергу, тим, що міжнародні нормативно-правові акти, які ратифіковані Верховною Радою України, становлять частину законодавства нашої держави [3, с. 182; 5].

У зв'язку з тим окремі положення таких міжнародно-правових документів, як *Конвенція про захист прав людини та основних свобод*, *Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства* (прийнятий делегацією 12-ти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі в жовтні 1988 р. [9]), *Основні положення про роль адвокатів* (прийняті Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) [10], *Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства* тією чи іншою мірою впливають на професійну діяльність адвокатів у нашій державі.

Аналізуючи та узагальнюючи положення зазначених вище міжнародних нормативно-правових актів, на наш погляд, слід зауважити, що норми вказаних міжнародних нормативно-правових актів «виконують» роль своєрідних *стандартів функціонування адвокатури*. При цьому умовно всю сукупність положень загальних міжнародних документів, що стосуються діяльності адвокатури, можна поділити на дві підгрупи стандартів.

Перша група стандартів становить найзагальніші вимоги, що ставляться до організації адвокатури як до добровільного професійного громадського об'єднання осіб, котрі мають певну освіту, підготовку і знання [8].

Друга група стандартів визначає правила, якими керуються адвокати у процесі своєї діяльності. Іншими словами, друга група встановлює правила професійної етики осіб, яким у суспільстві відведена особлива роль [8].

Окрім законів і міжнародно-правових актів, які ратифіковані Верховною Радою України, правові засади діяльності адвокатури в Україні складає частина *підзаконних нормативно-правових актів* системи законодавства нашої держави.

До числа підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють порядок здійснення професійної діяльності адвокатів в Україні, відносяться: Указ Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань»; Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань; Порядок складання кваліфікаційних іспитів у регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури, затверджений протоколом Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури України при Кабінеті Міністрів України; Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури України при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р., тощо.

Поряд із законами та підзаконними нормативно-правовими актами правові засади організації і здійснення адвокатської діяльності в Україні складають і *локальні (корпоративні) нормативні акти*.

Утім, вважаємо необхідним одразу звернути увагу на те, що у ст. 3 чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» даний вид правових актів не визначається як окремий самостійний елемент системи нормативно-правових актів, які урегульовують адвокатську діяльність [6]. У той же час зміст ст. 14 та 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» свідчить про те, що адвокатське бюро та адвокатське об'єднання діють на підставі своїх статутів.

З огляду на зазначене та беручи до уваги те, що корпоративні нормативно-правові акти є окремим елементом системи законодавства нашої країни [3, с. 152–153], маємо підстави констатувати: *крім законів та підзаконних нормативно-правових актів, діяльність адвокатури регулюється статутами адвокатських об'єднань, які належать до локальних (корпоративних) нормативно-правових актів*.

Слід окремо підкреслити, що локальні нормативні акти діють у межах конкретного підприємства, установи і максимально враховують виробничі та соціальні умови організації праці [11, с. 256]. Локальними (корпоративними) актами є ухвалені безпосередньо на підприємстві, установі, організації акти, що конкретизують норми централізованого законодавства або заповнюють прогалини у регулюванні тих чи інших відносин [11, с. 258].

Тобто, враховуючи зазначене, на нашу думку, доцільно відмітити, що *статутом адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання* є акт-документ, який прийнятий на підставі норм чинного законодавства та визначає правовий статус, структуру та засади діяльності адвокатського бюро (адвокатського об'єднання), повноваження її органів управління, права і обов'язки її членів, порядок реорганізації і ліквідації.

Статут адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання є сукупністю корпоративних (локальних) норм права, які, з одного боку, встановлюють правила внутрішнього розпорядку у даних формах об'єднання адвокатів, а з іншого, – певною мірою регулюють порядок їх діяльності. Звідси випливає, що статуту адвокатського бюро та адвокатського об'єднання є нормативно-правовими актами, що відносяться до правових засад діяльності адвокатури України.

Таким чином, зважаючи на все вищевикладене, маємо підстави відмітити, що: по-перше, правові засади адвокатської діяльності – це сукупність нормативно-правових актів (правових норм), які регулюють порядок організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні; по-друге, всю сукупність нормативно-правових актів, які регулюють порядок організації і здійснення адвокатської діяльності умовно можна поділити на три групи: закони України (до даної групи відноситься і Конституція України як основне джерело законодавства нашої держави, та міжнародно-правові акти, які складають частину законодавства України); підзаконні нормативно-правові акти; корпоративні (локальні) нормативно-правові акти (статуту адвокатських об'єднань та статуту адвокатських бюро).

Список літератури: 1. Козаченко І. П. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності / І. П. Козаченко, В. Л. Регульський. – Л. : Львів. ін-т внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 219 с. 2. Бевзенко В. М. Правові засади участі суб'єктів владних повноважень в адміністративному судочинстві / В. М. Бевзенко // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 14–18. 3. Шульга А. М. Теорія держави та права : книга-конспект / Шульга А. М. – Х. : Копир.-множ. центр, 2010. – 260 с. 4. Скакун О. Ф. Теорія государства и права / Скакун О. Ф. – Харьков : Консум, 2001. – 656 с. 5. Конституція України : прийн. на 5-й сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 08.12.2004. – Х. : Парус, 2005. – 56 с. 6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. 7. Про адвокатуру : закон України від 19 груд. 1992 р. № 2887-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62. 8. Нікітченко В. В. Специфіка правового регулювання діяльності адвокатури в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Нікітченко. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_3/PB-3/PB-3-22.pdf. 9. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [Електронний ресурс] : прийн. делегацією 12-ти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343. 10. Основні положення про роль адвокатів : прийн. VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835. 11. Пилипенко Ю. Нормативна база внутрішнього трудового розпорядку / Ю. Пилипенко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 51. – 2010. – С. 255–261.

Надійшла до редколегії 04.12.2012

Сформулировано понятие «правовые основания деятельности адвокатуры в Украине». Сделан вывод о том, что всю совокупность нормативно-правовых актов, регулирующих порядок организации адвокатской деятельности, условно можно поделить на три группы: законы Украины, подзаконные нормативно-правовые акты, корпоративные (локальные) нормативно-правовые акты.

The conclusion is drawn that all totality of regulatory legal acts which regulate an order of organization of advocate activity, it is conditionally possible to divide into three groups: laws of Ukraine, underlaw regulatory legal acts, corporate (local) regulatory legal acts.